

● سخن‌های دیرینه

(سی گفتار دربارهٔ فردوسی و شاهنامه)

● نوشتهٔ دکتر جلال خالقی مطلق

● به کوشش علی دهباشی

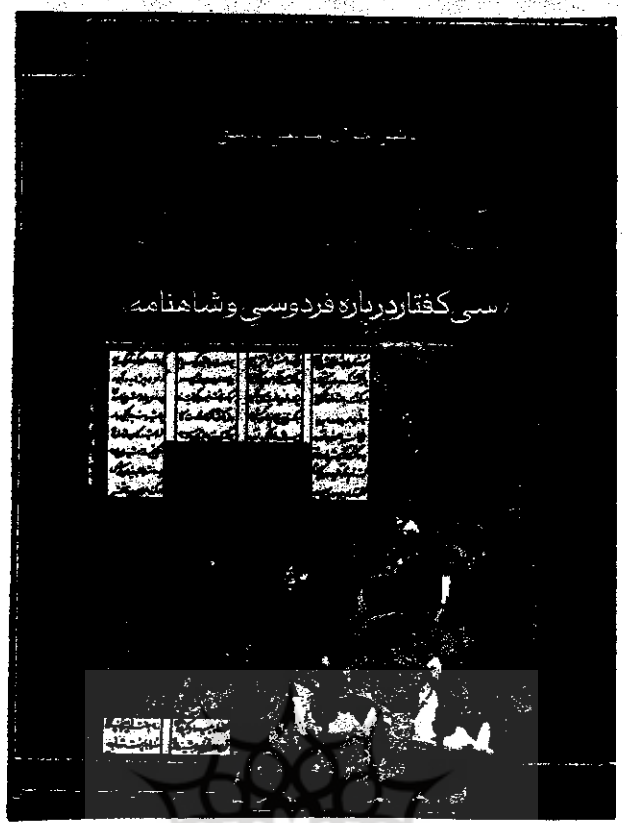
● چاپ اول — ۱۳۸۱

● ۴۸۸ صفحه — نشر افکار

۳۲۰

بعید می‌دانم کسی با این سخن استاد فقید مجتبی مینوی هم داستان نباشد که: «شاهنامهٔ فردوسی از برای مردم ایران از سه لحاظ مهم است: اول اینکه یکی از آثار هنری ادبی بسیار بزرگست و از طبع و قریحهٔ یکی از شعرای بزرگ قوم ایرانی زاده است و بر اثر همت و پشت‌کار و فداکاری او و بیست سی سال خون جگر خوردن او بوجود آمده است. دوم اینکه تاریخ داستانی و حکایت نیاکان ملت ایران را شامل است و در حکم نسب‌نامهٔ این قوم است. سوم اینکه زبان آن فارسی است و فارسی محکم‌ترین زنجیر علقه و ارتباط طوایفی است که در خاک ایران ساکنند.^۱» از سوی دیگر نام استاد دکتر جلال خالقی مطلق با شاهنامه، این حماسهٔ ملی ایران، در آمیخته است به گونه‌ای که به محض شنیدن نام ایشان، شاهنامه به خاطر می‌آید. استاد با فروتنی در سر سخن عنوان کتاب را برگرفته از شاهنامه و به معنی حرفهای کهنه می‌گیرد. در کارنامهٔ دکتر خالقی مطلق، پیشتر و آن هم به همت علی دهباشی، «گل رنجهای کهن» را می‌بینیم. سخن‌های دیرینه ادامه مجموعهٔ پیشین است. در صفحات نخستین پس از معرفی کوتاه استاد خالقی مطلق و بر شمردن مجموعه تألیفات او، کارنامهٔ درخشان و در خور تحسینی از ایشان در پیش رو داریم. شامل تالیفات و مقالات (به زبانهای مختلف)، نقد، پاسخ به نقد، گفتگو، یادداشت‌های

۱- فردوسی و شعر او، نگارش مجتبی مینوی، چاپ دوم، فروردین ماه ۱۳۵۴، کتابفروشی دهخدا.

کوتاه، داستان و نمایشنامه، فیلمنامه و شعر.

گفتار نخست «قطعاتی از اسطوره‌های ایرانی در نوشته‌های گریگور ماگیستروس» که ترجمه‌ای از متن آلمانی است و چند یادداشت توسط مترجم بر آن افزوده شده است.

گفتار دوم «یکی دخمه‌گردش ز سم ستور» نگاهی به پایان نبرد رستم و سهراب دارد. رستم پس از کشتن سهراب به فکر ساختن دخمه‌ای برای سهراب می‌افتد و از دستبرد سارقان هراسان است. لذا تصمیم می‌گیرد که گور فرزند را به جای زر از سم اسب بسازد.

گفتار سوم «دربارهٔ عنوان داستان دوازده رخ» است. مولف پس از بررسی این داستان به این نتیجه می‌رسد که این داستان از آغاز حداقل دو عنوان داشته است یکی دوازده رخ و دیگری داستان گودرز با پیران.

گفتار چهارم «یکی مهتری بود گردنفران» نام دارد. این گفتار به بازشناسی شخص سوم از سه شخصی که فردوسی آنها را می‌ستاید اختصاص دارد. استاد خالقی مطلق با نگاهی دقیق و عالمانه نشان می‌دهد که شخص مورد نظر فرزند ابومنصور محمدبن عبدالرزاق است.

گفتار پنجم «جوان بود و از گوهر پهلوان» نام دارد. این گفتار مطالعات سپس‌تر دربارهٔ گفتار پیشین است و به نوعی تکمله‌ای بر فصل قبل می‌باشد.

گفتار ششم به «تطهیر معنوی با آب در شاهنامه» اختصاص دارد. همانگونه که از عنوان پیداست این گفتار به این نکته می‌پردازد که در شاهنامه آب نه تنها پاک‌کننده اجسام است بلکه

● دکتر جلال خالقی مطلق (عکس از علی دهباشی)

هر چیز را که از نظر معنوی ناپاک باشد می‌شوید.

گفتار هفتم «اهمیت شاهنامه فردوسی» را بر می‌شمارد. مولف شاهنامه شناس تلاش می‌کند که اهمیت شاهنامه را برای «همه» تبیین کند و «نه چند تن اهل فن».

۱- شاهنامه و میتولوژی ۲- شاهنامه و تاریخ ۳- شاهنامه و فرهنگ باستان ۴- شاهنامه و ادبیات پهلوی. ۵- شاهنامه و فرهنگ ایران اسلامی ۶- شاهنامه و زبان فارسی ۷- شاهنامه و ادبیات فارسی. ۸- شاهنامه و هنر شاعری ۹- شاهنامه و ملیت ایرانی. شاخصه‌هایی هستند که به عنوان اهمیت شاهنامه معرفی می‌شوند.

عنوان گفتار هفتم «نگاهی کوتاه به فن داستان‌سرایی فردوسی» است. نویسنده چند دلیل برای برتر بودن فن داستان‌سرایی فردوسی ذکر می‌کند. به عنوان مثال به این نکته توجه می‌شود که فردوسی توانایی شگفت‌آوری در آفرینش لحظه‌های مهیج و دراماتیک دارد.

گفتار نهم «یادی از دانشمند رنجیده و ناکام: فریتس ولف» است. استاد خالقی مطلق پس از یادی از فریتس مایر اثر «فرهنگ شاهنامه» او را مهمترین کار درباره شاهنامه می‌داند.

گفتار دهم «عناصر درام در برخی از داستان‌های شاهنامه» نام دارد. این گفتار به بررسی عناصر درام در سه داستان سیاوخش، فرود سیاوخش و رستم و اسفندیار اختصاص دارد. که در چهار بخش تحلیل می‌گردد: ۱- پیش درآمد درام ۲- ساخت درام ۳- درگیری درام ۴- زبان درام.

گفتار یازدهم به «افسانه بانوی حصارى و پشینه قالب ادبى آن» مى پردازد. در این فصل به اهمیت چیستان در فرهنگ ما و اینکه افسانه بانوی حصارى که به طریق رمز بیان شده در دیگر کتب کهن سابقه دار است، اشاره مى کند.

گفتار دوازدهم نگاهی به «آغاز و انجام داستان های شاهنامه» دارد. داستان های شاهنامه با مقدمه ای در آغاز داستان در موضوعات اندرز و موعظه و وصف حال یا وصف طبیعت شروع مى شود.

سه گفتار سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم به موضوع «ایران درگذشت روزگاران» اختصاص دارد. مولف با نشان دادن پیشینه ایران در شاهنامه و اوستا و همچنین توجه به این نکته که در شاهنامه ایرانیان دعوی رهبری جهان و ایجاد نظم بر اساس پیش ایرانی مبارزه نیک و بد را دارند مى پردازد. نویسنده «این خود برترینى و بیگانه ستیزى را، نه مى ستاید و نه نکوهش مى کند، بلکه فقط ثبت کرده است. ولى اینک در پایان مى افزاید که به نیروی همین آگاهی ملی و فرهنگی بود که ایران توانست پیروزی اسکندر و عرب و ترک و مغول را تا حد بسیاری خنثی کند و خود را در دریای طوفانی تاریخ تا زمان حاضر بر سر آب نگهدارد».

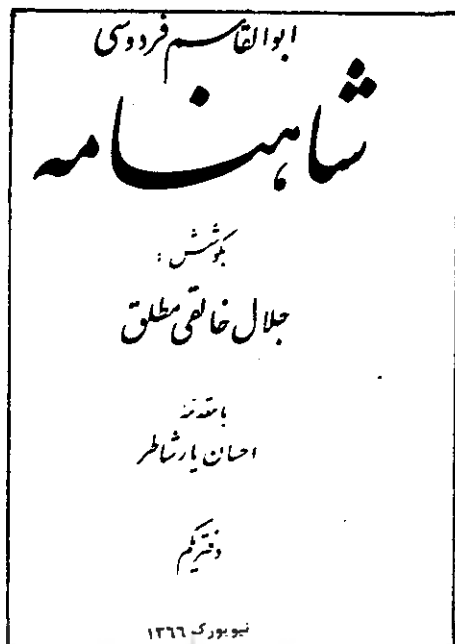
گفتار شانزدهم به «ایران گرایی در شاهنامه» مى پردازد. نویسنده به چهار عنوان اصلی در بررسی ویژگی های کشش به ایران در شاهنامه اشاره مى کند: ۱ - نگهداشت فرهنگ ایران ۲ - آرمان معنوی شاهنامه ۳ - پاسداری زبان فارسی ۴ - پیام ملی شاهنامه.

از گفتار هفدهم تا بیست و دوم مولف با نگاهی دقیق و موشکاف به بررسی ارتباط بین «مرداس و ضحاک»، «کیکائوس و دیاکو» و «کیکائوس و کیاگسار»، «کیخسرو و کوروش» و «هوشنگ و دیاکو» با توجه به منابع مختلف مى پردازد.

گفتار بیست و دوم به «برخی از باورداشت های همسان میان مآخذ هخامنشی و روایات شاهنامه» اختصاص دارد. ایرانیان علاقمند به تبدیل تاریخ به اسطوره هستند. استاد خالقی مطلق به بر شمردن چند نمونه از این خوی ایرانی مى پردازد.

گفتار بیست و سوم «اهمیت و خطر مآخذ جنبی در تصحیح شاهنامه» نام دارد. دشواری ها و تعدد کتب و نسخ در تصحیح شاهنامه و همچنین منابعی که درست یا نادرست ابیاتی از شاهنامه را در خود دارند، موضوع این گفتار را تشکیل مى دهند. این فصل به علت نگاه دقیق و موشکاف و استناد به کتب متعدد تا اندازه ای تخصصی شده است.

عنوان گفتار بیست و چهار «اشتقاق سازی عامیانه در شاهنامه» است در این گفتار مولف به بررسی وجه تسمیه و اشتقاق سازی (برایش سازی) چند کلمه با استفاده از متون کهن از جمله شاهنامه مى پردازد.

«نظری دربارهٔ هویت مادر سیاوش» عنوان گفتار بیست و پنجم است. این گفتار با نگاهی دقیق به منابع گونه‌گون به نکته‌ای بدیع و تازه دربارهٔ نیت مادر سیاوش با وی می‌رسد. گفتار بیست و ششم «نگاهی به هزار بیت دقیقی و سنجشی با سخن فردوسی» نام دارد. مولف ابتدا به ویژگی‌هایی دربارهٔ شیوهٔ سخنسرایی دقیق و نیز اعتقادات او اشاره می‌کند سپس به خصوصیات لغوی و دستوری در شعر او می‌پردازد و نتیجه‌گیری می‌کند.

گفتار بیست و هفتم «دربارهٔ لقب بهرام، سردار مشهور ساسانی» است. نویسنده در این فصل هم بعد از بررسی منابع مختلف به این نتیجه می‌رسد که شویین لقب بهرام نیز تحریف دیگری از لقب آرش می‌باشد.

گفتار بیست و هشتم ترجمهٔ یکی از آثار تئودور نولدکه است. این گفتار به بررسی پیشینهٔ «دیوسپید مازندران» و مقایسه آن با دیگر ادیان و ملل از جمله هندی و اسلاوی و یونانی است، می‌پردازد.

در گفتار بیست و نهم مولف می‌کوشد نشان دهد «تاریخ روز پایان نظم شاهنامه» به کدام یک از دست نویسهای شاهنامه اختصاص دارد. سال ۳۸۴ هجری یا ۴۰۰ هجری.

گفتار سی‌ام «تکرار در شاهنامه» را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد. مولف ضمن تحلیل علل تکرار در شعر فارسی و ذکر چند مورد معتقد است که فردوسی هیچ یک از داستانهای خود را از

مأخذ شفاهی نسروده بلکه همگی را از منابع کتبی به نظم در آورده است. در پایان تکرار در شاهنامه را با توجه به حجم عظیم و کار طاقت فرسای سرایش آن قابل چشم‌پوشی می‌داند. خوانندگان پس از مطالعه کتاب به این نتیجه می‌رسد که این مجموعه که به همت علی دهباشی تهیه شده است کاری است نو و سرشار از سخن‌های تازه. نکته‌ای که نگران‌کننده است این است که استاد دکتر خالق مطلق از سال ۱۹۹۲ به علت مشغله کاری و کسالت دیگر در کنگره‌ها و سمینارها شرکت نمی‌کنند. با امید به سلامتی استاد با این بیت این گزارش را به پایان می‌برم:

تنت به ناز طیبیان نیازمند مباد / وجود نازکت آزردۀ گزند مباد.

انتشارات دانشگاه تهران منتشر کرده است:

- بهار ادب؛ تاریخ مختصر زبان و ادبیات فارسی در شبه قاره هند و پاکستان/ دکتر قاسم صافی / ۱۸۲ صفحه / ۱۱۰۰۰ ریال
 - فرهنگ زبان پهلوی / دکتر بهرام فره‌وشی / ۶۷۶ صفحه / ۳۵۰۰۰ ریال
 - فرهنگ فارسی به پهلوی / دکتر بهرام فره‌وشی / ۵۷۱ صفحه / ۳۱۰۰۰ ریال
 - فرهنگ توصیفی نقد ادبی (فرانسه - فارسی) / دکتر ژاله کهنمویی پور، دکتر نسرین دخت خطاط، دکتر علی افخمی / ۹۳۲ صفحه / ۵۶۰۰۰ ریال
 - روضه خلد / مجدخوافی / مقدمه و تحقیق: محمود فرخ / به کوشش: حسین خدیو جم / ۳۰۰ صفحه / ۱۹۰۰۰ ریال
 - جامعه، دولت و شهرنشینی، تفکر جامعه‌شناختی ابن خلدون / فؤاد بعلی / دکتر غلامرضا جمشیدیها / ۱۹۴ صفحه / ۱۱۰۰۰ ریال
 - داستان‌نامه بهمیناری / دکتر احمد بهمیناری / ۶۲۹ صفحه / ۳۲۰۰۰ ریال
- دفتر مرکزی انتشارات دانشگاه تهران:
- خیابان کارگر شمالی - خیابان شانزدهم - تلفن ۸۰۱۲۰۷۸
- کتابفروشی شماره ۱: خیابان ۱۶ آذر - تلفن ۶۴۹۲۹۹۳
 - کتابفروشی شماره ۲: خیابان انقلاب - روبروی دانشگاه تهران - تلفن ۶۹۵۲۹۳۵
 - کتابفروشی شماره ۳: خیابان انقلاب - بین فرصت و رامسر - تلفن ۸۸۴۵۳۸۶
 - کتابفروشی شماره ۴: خیابان انقلاب - نبش ۱۶ آذر - طبقه فوقانی - تلفن ۶۴۱۷۳۵۷